

ГО Український екологічний клуб «ЗЕЛЕНА ХВИЛЯ»

**Екологічна освіта для сталого
розвитку з питань зміни клімату
у дошкільній, середній, позашкільній та
вищій освіті України**

Короткий аналітичний огляд

Київ 2020

Авторський колектив:

Санковська Ірина Мечиславівна

викладачка ІППО КУ ім. Б.Грінченка

тренерка ГО УЕК «Зелена Хвиля»

Халаїм Олександра Олегівна, к.б.н.

голова ГО УЕК «Зелена Хвиля»

Сіда Оксана Анатоліївна

експертка ГО УЕК «Зелена Хвиля»

Редагування та дизайн: Халаїм О.О.

© ГО УЕК «Зелена Хвиля»

Використання та поширення текстів з некомерційною метою із обов'язковим посиланням на джерело інформації.

Запити надсилати на contact@ecoclubua.com

Аналіз підготовлено в рамках проекту «Через власний розвиток до позитивних еко-змін у суспільстві», що здійснюється за програмою «Ініціатива з розвитку екологічної політики й адвокації в Україні» (Environmental Policy and Advocacy Initiative for Ukraine (EPAIU) Міжнародного фонду «Відродження» за підтримки Швеції.

ЗМІСТ

АНАЛІЗ СЕКТОРУ ЕКОЛОГІЧНОЇ ТА КЛІМАТИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ:

Вступ.....	5
Сучасна екоосвіта, необхідність її безперервності	6
Нова українська школа. Наскрізні лінії.....	7
Ресурсний потенціал екологічної освіти в дошкільні, загальноосвітньому навчальному закладі та позашкільні.....	8
Техніки і технології, які можуть бути застосовані.....	10
Питання кліматичної освіти.....	11
Висновки.....	13
ОСВІТА З ПИТАНЬ ЗМІНИ КЛІМАТУ В УНІВЕРСИТЕТАХ УКРАЇНИ ТА СВІТУ:	
Анотація, вступ.....	15
Кліматична освіта: роль університетів.....	16
Трансформативне навчання в освіті для сталого розвитку з питань зміни клімату.....	16
Освіта для сталого розвитку з питань зміни клімату в Україні...	17
Висновки.....	18

Про організацію

Громадська організація «Український екологічний клуб «Зелена Хвиля» – це команда професійних екологів, тренерів та активних учасників екологічного руху в Україні.

Ми діємо з 2008 року.

Місія: Заради майбутнього людства, й зокрема прийдешніх поколінь, зберігаємо природне навколишнє середовище й сприяємо зменшенню негативного впливу на довкілля через популяризацію екологічного способу життя й навчання дітей та дорослих.

Девіз: Жити екологічно: зелене світло – зеленим ідеям!

Напрямки діяльності

- ✚ **Освіта для сталого розвитку** (впровадження ігрового методу в екоосвіту);
- ✚ **Адвокація екологічної освіти;**
- ✚ **Протидія зміні клімату** (громадський активізм та наукові дослідження з ролі міського озеленення);
- ✚ **Екологічні аспекти соціальної відповідальності бізнесу** (впровадження ідеї зеленого офісу в роботу організацій);
- ✚ **Підтримка екологічних суспільних ініціатив.**

АНАЛІЗ СЕКТОРУ ЕКОЛОГІЧНОЇ ТА КЛІМАТИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Санковська І.М.

Вступ

Сучасні вітчизняні та міжнародні документи з питань екологічної освіти та виховання визначають необхідність формування навичок екологічно доцільної поведінки, сумісних зі сталим розвитком, вимагають від людини узгоджувати свою діяльність відповідно законів природи, долати споживацьке ставлення до неї та свідомо обмежувати власні потреби.

Екологічна освіта повинна спрямовуватися на формування екологічної культури всіх верств населення України, екологізацію навчальних дисциплін та програм підготовки, а також на професійну екологічну підготовку через базову екологічну освіту.

Головними складовими системи екологічної освіти та виховання мають бути її формальна й неформальна частини, форми й методи яких різні, а мета одна: різнобічна підготовка громадян, здатних визначати, розуміти й оптимально вирішувати екологічні та соціально-економічні проблеми регіонів проживання на основі наукових знань, здорового глузду, загальнолюдських досвіду й цінностей.

Обговорення терміну «екологічна освіта» на міжнародному рівні розпочалось в 60-ті роки і було пов'язане зі зростанням усвідомлення світовою спільнотою екологічних проблем. Значну роль відіграли в цьому міжнародні конференції з екологічної освіти ЮНЕСКО в 1968 році у Парижі, ООН у 1972 році в Стокгольмі (задекларувала зв'язок між освітою і станом природи), в 1975 році Белграді (з'явилась Міжнародна програма екологічної освіти), у Тбілісі (1977) та Москві (1987). Вплинули ці заходи на закладення теоретичних основ екологічної освіти та активізацію наукових досліджень після прийняття Генеральною Асамблеєю ООН в 1982 році «Всесвітньої хартії природи», в якій сказано про відповідальність кожної країни за збереження природи для теперішнього та майбутніх поколінь. [5]

В матеріалах Міжнародної програми екологічної освіти Белградської конференції задекларовано такі основні положення екологічної освіти:

- будь-яке життя самоцінне, унікальне і неповторне;
- людина відповідальна за все живе;
- природа була і завжди буде сильнішою за людину. Вона вічна і безконечна. Основою взаємовідносин з природою має стати взаємодопомога, а не протистояння;
- чим різноманітніша біосфера, тим вона стійкіша;
- сформований у масовій свідомості протягом багатьох років антропоцентричний тип свідомості повинен бути витіснений новим баченням світу – екоцентричним. [2]

Формування ставлення особистості до природи як до цінності незалежно від можливості чи неможливості практичного використання її об'єктів – одне із сучасних завдань екологічного виховання. Екологізація свідомості особистості передбачає не лише усвідомлення самоцінності природи і її ролі для людини, а й оцінку кризової екологічної ситуації.

Саме тому Концепція екологічної освіти України базується на вирішенні вказаних завдань з формування екологічної культури всіх верств населення:

- формування усвідомлення безперспективності технократичної ідеї розвитку й необхідності зміни її на екологічну, яка базується на розумінні єдності всього живого й неживого в складно-організованій глобальній системі гармонійного співіснування й розвитку;
- розвиток особистої відповідальності за стан довкілля, вміння прогнозувати особисту діяльність і діяльність інших людей та колективів;
- формування розуміння необхідності узгодження стратегії природи і стратегії людини на основі ідеї універсальності природних зв'язків та самообмеженості, подолання споживацького ставлення до природи. [9]

Сучасна екоосвіта, необхідність її безперервності

Зміст безперервної екологічної освіти та виховання включає дві ланки - формальну і неформальну. До першої ланки відноситься загальна система освіти: дошкільна, шкільна, позашкільна, професійно-технічна, вища та післядипломна освіта. Друга ланка - має просвітній характер, формує екологічну свідомість і культуру населення (засоби масової інформації, громадські екологічні організації, церкви, просвітні об'єднання, партії тощо).

Неперервна екологічна освіта передбачає організацію виховання і навчального процесу від дитинства до глибокої старості. Спочатку це дошкільна - найперший рівень, коли головну роль відіграє родинне виховання. Потім - загальна середня екологічна освіта, під час якої продовжується і поглиблюється процес екологічного світосприйняття. За особливостями форм та методів освіти з врахуванням віку дітей, обсягу та рівня їх шкільних знань, шкільна освіта охоплює три рівні: початковий (1-4 класи), основний (5-9 кл.) та старших класів (10-12 кл.).

Середня професійна екологічна освіта має базуватися на змісті, формах та методах шкільної екологічної освіти та враховувати особливості впливу на довкілля конкретних галузей народного господарства.

Вища екологічна освіта спрямована на завершення формування екологічної культури фахівців за різним фахом і забезпечує підготовку спеціалістів із профільною вищою екологічною освітою чотирьох рівнів.

Післядипломна екологічна освіта забезпечує неперервність екологічної освіти та включає систему підвищення кваліфікації та перепідготовки службовців, керівників і працівників підприємств, організацій, а також підготовку фахівців-екологів найвищої кваліфікації на базі провідних ВНЗ.

Інтеграція України у європейський науково-технологічний та конкурентний простір зумовлює потребу у формуванні реалістичної моделі сталого розвитку, що має спиратися на сучасні наукові дослідження та досягнення, для утвердження екологічної етики, культури, гармонізованих знань, зрештою, мудрого суспільства.

На жаль, в Україні зволікають з прийняттям Концепції сталого (збалансованого) розвитку, закону «Про екологічну освіту», розробленням та прийняттям Концепції освіти для сталого (збалансованого) розвитку. До сьогодні екологічна освіта України продовжує базуватись на засадах підходу до природи, як до невичерпного ресурсу без врахування катастрофічних наслідків такого підходу. А ці наслідки вже призвели до незворотних змін і потребують докорінної

перебудови підходів до формування як загальних засад екологічної освіти, так і до підготовки «екологів-професіоналів» для всіх ланок і систем господарювання. [7,8]

Нова українська школа. Наскрізнi лiнii.

Наріжними каменями Нової української школи є наскрізнi лiнii. Це – 4 надпредметні теми, iнтеграції ключових i загальнопредметних компетентностей, навчальних предметів та предметних циклів. Їх мета – «сфокусувати» увагу й зусилля вчителів-предметників, класних керівників, зрештою, усього педагогічного колективу на досягненні життєво важливої для учня й суспільства мети, увиразнити ключові компетентності. [10]

Для наскрізної лiнii «Екологічна безпека та сталий розвиток» – це формування в учнів соціальної активності, відповідальності й екологічної свідомості, у результаті яких вони дбайливо й відповідально ставитимуться до довкілля, усвідомлюючи важливість сталого розвитку для збереження довкілля й розвитку суспільства.

Інші наскрізнi лiнii - «Громадянська відповідальність», «Підприємливість i фінансова грамотність» та «Здоров'я i безпека» також є дотичним до теми нашого дослідження. Потрібно враховувати також i нелегкий процес формування 11 ключових компетенцій, які містяться в Державному стандарті освіти i готують підґрунтя для здатності успішно діяти в технологічному швидкозмінному середовищі. [11]

ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ МІСТИТЬ

	Вільне володіння державною мовою		Екологічна компетентність
	Здатність спілкуватись рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами		Інформаційно-комунікаційна компетентність
	Математична компетентність		Навчання впродовж життя
	Компетентності в галузі природничих наук, техніки та технологій		Громадянські та соціальні компетентності
	Інноваційність		Культурна компетентність
			Підприємливість та фінансова грамотність

Основою для створення навчально–виховних програм для дітей дошкільного віку в Україні є Базовий компонент дошкільної освіти. У програмі сконцентровані державні вимоги до освіченості та вихованості дошкільників. Сфера «природа» за Базовим компонентом передбачає формування у дітей ціннісної змістовної спрямованості на екологічно доцільну поведінку та сприйняття дитиною себе як частки природи, формування почуття відповідальності за те, що відбувається внаслідок її взаємодії з оточуючим світом. [16]

Авторські програми, що спрямовані на розвиток екологічного світогляду та екологічної культури дошкільнят можна умовно поділити на три основні групи: 1) ті, які розглядають питання класичної екології, 2) аспекти естетичного та морального виховання дітей, 3) соціальної спрямованості.

Загальноосвітньому навчальному закладу відводиться провідна і найважливіша роль в екологічній освіті і вихованні учнівської молоді. Мета загальної середньої освіти – формування особистості з новим, ексцентричним типом мислення й свідомості, високим ступенем екологічної культури.

Ефективним засобом формування екологічної культури є екологізація шкільної освіти, яка передбачає включення екологічних аспектів, що пов'язані з основним матеріалом, до складу практично всіх навчальних дисциплін.

Екологічна освіта в загальноосвітньому навчальному закладі може бути реалізована за трьома моделями - однопредметною, багатопредметною і змішаною.

Позашкільна екологічна освіта та виховання, як інтегральна форма «екологізації» навчально-виховного процесу, спрямована на забезпечення потреб особистості у творчій самореалізації, поглиблення і розширення шкільного базового рівня екологічної освіти, підготовку до активної професійної та громадської діяльності.

Ресурсний потенціал екологічної освіти в дошкільній, загальноосвітньому навчальному закладі та позашкільній

Успіх екологічного виховання знаходиться у тісному зв'язку із системою знань, отримуваних учнями на уроках природознавства, ґрунтується на важливому положенні зв'язку людини з природою, а також взаємозв'язках, що існують у природі. Саме це є основою екологічної свідомості, невід'ємної складової екологічного виховання.

Серед 38 дошкільних освітніх програм є лише кілька, де задекларовано певну екологічну складову. Проте тільки в 4-х з них прописане ціннісне ставлення до довкілля. [16]

№	Назва програми	Автор	Вік
1	«Впевнений старт», міститься розділ про ресурсозбереження; правила поведінки у природі.	Гавриш Н.В., Панасюк Т.В., Піроженко Т.О., Рогозянський О.С., Хартман Ю.О., Шевчук А.С.	5-6 років
2	«Світ дитинства», міститься розділ про первоцвіти, турботу про птахів; поведінка в природі;	Байер О.М., Батліна Л.В., Богуш А.М., Грігоренко Г.І., Дорошенко З.П., Жадан Р.П., Погрібняк Н.В. та ін.	5-6 років
3	«Українське дошкільня», міститься розділ про бережне ставлення до об'єктів довкілля; правила поведінки у природі.	Білан О.І.	4-6 років
4	«Дитина в дошкільні роки», міститься розділ про бережне ставлення до об'єктів довкілля, турбота про птахів, правила поведінки у природі.	Авторський колектив під керівництвом Крутий К.Л.	4-6 років

На сучасному етапі розвитку початкової освіти, у зв'язку з переходом до навчання за новим Державним стандартом, перед педагогами постало важливе завдання – забезпечення можливості одержання повноцінної освіти у

загальноосвітній школі з метою подальшого професійного становлення та соціалізації особистості дитина, а згодом - школяра.

Найяскравішим прикладом інтеграції змісту освіти в початковій школі є курс «Я досліджую світ». Його специфічність у тому, що основу змісту складають різні освітні галузі (природнича, соціальна і здоров'язбережувальна, громадянська та історична, технологічна, інформатична; частково мовно-літературна та математична). У процесі навчання здійснюється повна або часткова інтеграція цих галузей на основі сезонного, краєзнавчого та природоохоронного принципів.

У 58 програмах НУШ для початкової школи, з яких 26 є типовими і переважно мовними, є лише кілька програм, де задекларовано певну екоскладову. Проте тільки в 1-й (оновлена навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Я у світі») прописане ціннісне ставлення до довкілля, яке цілеспрямовано виражається в порадах з водо- та енергоекономії. [13]

З курсів за вибором для початкової школи, яких налічується до 30, хотілось би виділити наступні, які певною мірою навчають питанням ресурсозбереження:

№	Назва предмету, курсу, НМК	Автор	Клас
1	НМК "Довкілля"	Гуз К.Ж., Ільченко В.Р., Олійник І.М.	1-2
2	НМК «Я і енергія»	Малявіна Т.В., Андрусенко І.В., Древаль Г.Ф., Копосов П.Г.	3-4
	НМК «Зелений пакет для дітей»	Санковська І.М.	4
3	Основи екології	Гусельнікова І.А.	2-4
4	Уроки для сталого розвитку. Школа друзів планети. Моя щаслива планета.	Пометун О.І., Онопрієнко О., Цимбаралу А., Андрусенко І.В.	1-4
5	НМК «Екологія»	Шматько Н., Забашта Н.	2-4
6	НМК «Чорноморська скринька»	Група авторів	4
7	НМК «Зелений пакет»	Пустовіт Н.А, Пруцакова О.Л.	7-9
8	Інтегрований курс "Культура добросусідства"	Авторський колектив під керівництвом Араджіоні М.А.	1-11

Із 34 навчальних програм, курсів за вибором і факультативів для учнів 5-11 класів, які оприлюднені на сайті МОН, на жаль, можна виділити 2-і з екологічним змістом (виділено курсивом). [15]

Для повноти аналізу освітніх ресурсів вітчизняної школи з екологічної освіти і виховання учнів початкової школи логічно також додати аналіз змістової складової типових навчальних програм для позашкільних навчальних закладів. На даний час серед програм, які мають відповідний гриф МОН України, еколого-натуралістичних близько 40. [12]

З них можна виділити як такі, що мають зазначені екологічні розділи, лише 6:

№	Назва програми, курсу	Автор	Вік
1	«Природна скарбниця», містить окремий розділ «Екологічні проблеми України та світу»	Крикун Г.В.	6-10 років
2	«Юні охоронці природи», містить окремий розділ «Енергозбереження та пом'якшення зміни клімату»	Радченко Т.Д.	12-16 років

3	2. «Юні екологи», містить окремий розділ «Сучасні екологічні проблеми та шляхи їх вирішення»	Радченко Т.Д.	15-17 років.
4	«Юний дослідник», містить окремий розділ «Методи екологічних досліджень. Екологічні проблеми сучасності. Охорона природи та шляхи вирішення екологічних проблем»	Дьяченко В.В., Немерцалов В.В.	15-17 років
5	«Людина і довкілля», містить окремий розділ «Глобальні виклики. Зміна клімату» та «Парниковий ефект»	Копилець Є.В., Пустовіт Н.А.	13-15 років
6	«Еко-стиль: поводження з відходами», містить окремий розділ «Види забруднення, їхні наслідки для природних і штучних екосистем та людини. Природокористування в контексті сталого розвитку. Вплив на атмосферу.	Носенко А. С., Ганчева В. І., Єфименко І.О., Теремта В.І., Крижанівський Д.В.	13-16 років

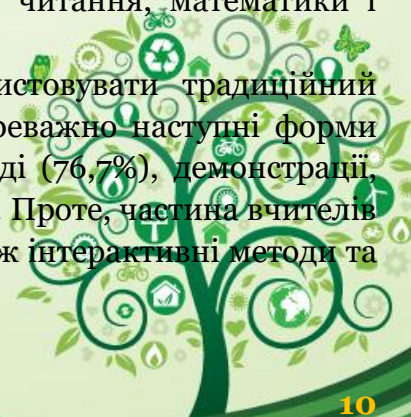
Техніки і технології, які можуть бути застосовані

Сучасна наукові дослідження, які стосуються екологічного виховання школярів пропонують достатньо ефективні педагогічні техніки та технології, які покликані вирішити ряд завдань з формування екологічної культури учнів:

- метод проектів;
- інтерактивні вправи;
- екологічні ігри;
- творчі завдання екологічного змісту;
- досліді, експерименти, спостереження;
- комплексні екскурсії до природи.

З метою вивчення готовності педагогів до використання вищевказаного підходу до формування культури екологічної поведінки учнів початкових класів було вивчено і проаналізовано матеріали передового педагогічного досвіду і проведено анкетування вчителів молодших класів. Дослідження засвідчило, що вчителі цікавляться питаннями екологічної освіти і виховання (76,2%). Серед них звертаються до питань: економії водних ресурсів - понад половини опитаних, енергоощадності і збереження чистоти повітря – приблизно третина респондентів, питання відповідального ставлення до використання корисних копалин та ґрунту хвилювали лише кожного десятого педагогічного працівника. Серед уроків, на яких використовувався відповідний матеріал, в першу чергу вчителі початкових класів виділили інтегрований курс «Я досліджую світ» (100%), образотворче та трудове навчання (35,7%). Незначна кількість респондентів (11,3%) вказала на екологічні можливості уроків мови, читання, математики і основ здоров'я.

Проте, більшість педагогів продовжують використовувати традиційний класно-урочний підхід до навчання. І застосовують переважно наступні форми роботи: виховні бесіди і заходи (85,1%); бесіди, розповіді (76,7%), демонстрації, експерименти (20,3%), зрідка ігри (15,9%), досліді (8,1%). Проте, частина вчителів намагається у своїй роботі застосувати з цією метою також інтерактивні методи та вправи (24,6%).

Все це вказує на незначне різноманіття форм та прийомів з екологічної освіти в школі, недостатнє розуміння вчителями необхідності такої роботи під час урочного викладання предметів і в позаурочний час, а також недостатньо вдалий підбір методичного матеріалу і лише епізодичне застосування доцільних у даному випадку інтерактивних технологій та методів навчання.

Сьогоднішні школярі, які в подальшому стануть молоддю – найактивнішою складовою суспільства, мають набути активної життєвої позиції щодо збереження природних ресурсів. Є сподівання, що екологічно грамотна молодь зможе зупинити знищення природи і змінити екологічну ситуацію на кращу, адже природа не любить байдужих та бездумних користувачів.

Форми роботи з учнями

Науково-педагогічні працівники небезпідставно зазначають, що різноманіття видів та форм екологічної освіти і виховання дають найбільший ефект тоді, коли застосовуються комплексно, не спрощуються до повторення вивченого матеріалу з курсу «Природознавство», а мають на меті розширення, поглиблення, систематизацію набутих знань, формування в учнів уявлення про природу як джерело добра і краси, матеріального й морального благополуччя.

В контексті діяльнісного підходу до формування навичок ресурсозбереження актуальною є орієнтація на активну самостійну пізнавальну і практичну діяльність учнів, оскільки лише здобуті власними зусиллями знання міцні, приносять задоволення і спонукають до відповідних практичних дій.

Питання ресурсозбереження постає з кожним роком все гостріше. Добробут людства в майбутньому залежить від того, наскільки ефективно використовуються сьогодні природні ресурси. Тому всебічна ресурсозберігаюча освіта теперішніх школярів покликана підготувати їх до ролі активних, свідомих громадян, що переймаються проблемами екологічно відповідного способу життя та приймають адекватні природозберігаючі рішення. [4]

Питання кліматичної освіти

До реформування Нової української школи (2018 рік) цілеспрямована екологічна освіта в загальноосвітній школі була прописана у нормативних документах, але фактично присутня в програмах і курсах за вибором епізодично. Вивчення цієї теми як окремого предмета «Екологія» було запроваджене лише в 11 класі впродовж приблизно п'яти років. Паралельно було створено кілька програм і курсів за вибором, які використовували вчителі-предметники під час викладання певних дотичних тем.

Тема зміни клімату в зазначених джерелах була присутня тільки на рівні згадування.

Сучасні виклики щодо змісту освіти досить позитивно вплинули на навчальні предмети та предметні цикли Нової української школи. Тепер вони орієнтовані на наскрізні лінії: «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека» та «Інтерпретивність і фінансова грамотність». Дані лінії потребували узгодити та ввести у навчальні програми і нові стандарти освіти теми щодо цілей сталого розвитку і зміни клімату. Розглянемо це питання докладніше.

Основою для створення навчально–виховних програм для найменших за віком дітей є Базовий компонент дошкільної освіти. Сфера «Природа» у ньому передбачає формування екологічно доцільної поведінки та формування почуття відповідальності за те, що відбувається внаслідок взаємодії дитини з оточуючим світом.

Серед 38 дошкільних та ряду освітніх авторських програм є лише кілька таких, де задекларовано незначну екологічну складову. Проте тільки в 4-х з них прописане ціннісне ставлення до довкілля: «Впевнений старт», «Українське дошкільля» (містять розділ про ресурсозбереження та правила поведінки у природі). «Світ дитинства», «Дитина в дошкільні роки» (містять розділ про бережне ставлення до об'єктів довкілля, турботу про птахів, правила поведінки у природі).

Але жодна з дошкільних програм не містить будь-якої інформації про зміну клімату або дії, які можуть зменшити цей вплив.

Завдяки реформі НУШ у початковій школі з'явився інтегрований курс «Я у світі», де прописане ціннісне ставлення до довкілля, яке цілеспрямовано виражається в порадах з водо- та енергоекономії, правил взаємодії з природою. З курсів за вибором для початкової школи хотілось би виділити близько 6-и, які певною мірою навчають ресурсозбереженню.

Проте, жоден з цих курсів не містить будь-якої інформації про зміну клімату та порад щодо зменшення такого впливу.

З усього переліку навчальних програм, курсів за вибором і факультативів для учнів 5-11 класів можна, на жаль, виділити тільки 4-5 з екологічним змістом, де про проблему зміни клімату лише згадується.

За останні кілька років для цієї ланки освіти створено курси за вибором, де кліматичній освіті присвячені окремі розділи. «Сучасні екологічні проблеми», «Екологічні проблеми урбанізованого середовища». (Автор О.Л. Пруцакова) та «Етика відносин з природою». (Автори О.Л. Пруцакова, Н.А. Пустовіт, Г.П. Тарасюк). [17, 18, 19]

Для повноти аналізу освітніх ресурсів вітчизняної школи з екологічної освіти і виховання логічно було б додати аналіз змісту навчальних програм для позашкільних навчальних закладів. На даний час позашкільних програм еколого–натуралістичного напрямку близько 40. З них можна виділити як такі, що мають зазначені екологічні розділи, лише 6.

У позашкільній освіті за останні кілька років також створено кілька навчальних програм, де кліматичній освіті присвячені окремі розділи.

Висновки

Ефективним засобом формування екологічної культури є екологізація шкільної освіти, яка передбачає включення відповідних аспектів до складу практично всіх навчальних дисциплін. Здійснивши аналіз доступних джерел літератури, курсів, програм і факультативів з екоосвіти, ми констатуємо факт лише невеликої кількості спеціальних екоосвітніх програм та їх повної відсутності щодо кліматичної освіти. Даний факт потребує нагальної потреби у створенні відповідних екологічних програм та курсів, від дошкільної освіти до вищої включно. Окремо потрібно зосередити свої зусилля і в напрямі негайного створення подібних матеріалів з кліматичної освіти.

Висновки щодо освіти з питань зміни клімату базуються передусім на простому факті: клімат швидко змінюється. Цей факт потребує нагального реагування і вирішення ряду невідкладних проблем, а саме:

- узгодження політики у сфері зміни клімату із законодавчими та іншими нормативно-правовими актами в різних соціально-економічних сферах;
- подолання необізнаності громадянського суспільства та органів державної влади з усіма аспектами проблеми зміни клімату та низьковуглецевого розвитку держави;
- чіткої структурованості та тематичного наповнення програм з кліматичної освіти у межах навчальних закладів.

Здійснивши аналіз доступних джерел – стандартів освіти, навчальних програм, курсів за вибором і факультативів з екологічної освіти, потрібно констатувати неприємний факт практичної відсутності вивчення даного предмету в період з 2012 до 2018 років.

До початку активного реформування вітчизняної системи освіти (з вересня 2018 року) в загальноосвітніх закладах впродовж тільки одного навчального року - в 11 класі, вивчався предмет «Екологія». Також були поодинокі навчальні програми чи авторські курси за вибором екоосвітнього спрямування. При цьому можна констатувати повну відсутність пропозицій з кліматичної освіти.

В ланці дошкільної та шкільної початкової освіти зустрічаються програми з екологічною складовою. Але жодна з таких програм не містить будь-якої інформації про зміну клімату або дії, які можуть зменшити цей вплив.

У середній і старшій школі є кілька цілеспрямованих програм з екологічної освіти і 2-3 програми, які вивчають тему зміни клімату поглиблено. Практично така ж ситуація у ланці позашкільної освіти.

Все вищезазначене чітко вказує на нагальну потребу створення ряду відповідних екологічних програм та курсів, починаючи від дошкільної до вищої освіти включно.

Окремо потрібно зосередити увагу і неабиякі зусилля в напрямі негайного створення таких же документів з кліматичної освіти.

Список літературних джерел

1. Оцінка впливу на довкілля та участь громадськості: аналітичний порівняльний огляд європейського й українського законодавства та рекомендації щодо впровадження європейських стандартів в Україні./ Львів: ЕПЛ, 2013. – 96 с.
2. Свистак-Яроцька О.Л. Теорія екологічної освіти: від елементарних знань про природу до складової освіти для сталого розвитку. Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія». – Харків, 2017. – Вип. 56. ст. 86-99.
3. Стратегія сталого розвитку України: завдання освіти щодо її реалізації: матеріали III Всеукраїнського форуму «Освіта для збалансованого розвитку» (Київ, 12–13 квітня 2017 р.). – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2017.-183 с
4. Санковська І.М. Наступність у формуванні навичок ресурсозбереження в учнів початкової та основної школи In: Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал Матеріали науково-практичної конференції (3). "НАІР", м. Івано-Франківськ, Україна, 2013 р. 256-259.
5. WheelerK. (1975) The Genesis of Environmental Education, in G. Martin and K. Wheeler(eds), Insights into Environmental Education. – Edinburgh : Oliver and Boyd.
6. <https://menr.gov.ua/news/33395.html>
7. <https://menr.gov.ua/content/klimatichna-politika-ukraini.html>
8. <https://menr.gov.ua/news/32001.html>
9. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-19290-01>
10. <https://nus.org.ua/about/graduate/>
11. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/naskrizni-zmistovi-liniyi>
12. <https://nenc.gov.ua/wp-content/uploads/2015/01/prog-2018.1.pdf>
13. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>
14. <https://nenc.gov.ua/wp-content/uploads/2015/01/4-5-03-2015.pdf>
15. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-kursiv-za-viborom-fakultativiv>
16. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/programi-rozvitku-ditej>
17. <http://lib.iitta.gov.ua/704604/>
18. <http://lib.iitta.gov.ua/705325/>
19. <http://lib.iitta.gov.ua/709461/>

ОСВІТА З ПИТАНЬ ЗМІНИ КЛІМАТУ В УНІВЕРСИТЕТАХ УКРАЇНИ ТА СВІТУ

Халаїм О.О.

Анотація

Постає питання, чи університети, як установи, формально відповідальні за формування майбутнього суспільства, достатнім чином охоплюють тему екологічних та соціокультурних проблем, спричинених змінами клімату. В Україні освіта для сталого розвитку та освіта з питань зміни клімату, зокрема, не прописані належним чином як в офіційних документах про вищу освіту, так і у національних цілях Порядку денного у сфері сталого розвитку до 2030 року. Кліматична освіта для сталого розвитку має потенціал щодо підвищення ефективності викладання та навчання в українській вищій школі. Даний аналіз має на меті визначення функціональних факторів в українській системі формальної вищої освіти, які сприяють або перешкоджають впровадженню кліматичної освіти. Також у публікації ми аналізуємо поставлені національні завдання по цілях сталого розвитку №4 (Якісна освіта) та №13 (Пом'якшення наслідків зміни клімату) у розрізі університетської освіти з питань зміни клімату.

Вступ

Ми, як суспільство, маємо вимагати від вищої освіти не тільки формування відповідних патернів мислення для створення безпечного майбутнього, але й трансформації вже сформованого бачення світу. Мета освіти для сталого розвитку полягає у формуванні в студентів активної громадянської позиції; у стінах університету вони мають виховуватися «агентами змін», що ініціюють позитивні соціокультурні трансформаційні процеси у суспільстві. У багатьох глобальних доповідях ООН, що стосуються освіти, відображена думка щодо необхідності переорієнтації освіти на трансформативну для забезпечення збалансованого розвитку суспільства (UNEP 2014).

Саме тому у цій роботі ми обговорюємо освіту для сталого розвитку в трьох аспектах:

- (1) як середовище, що сприяє розширенню трансформативного навчання,
- (2) як сукупність критичних процесів рефлексії для формування викликів щодо існуючих переконань, нестійких цінностей та поведінки,
- (3) як стимулюючий елемент для створення нових, більш стійких способів мислення та буття.

Характер сучасних проблем сталого розвитку вимагає перегляду домінуючої педагогіки та форм навчання у вищій школі. Сучасні педагогічні підходи мають надавати функціональну можливість студентам та працівникам ВНЗ ефективно долати негативні (у т.ч. кліматичні) виклики, що мають тенденцію до ускладнення, глобалізації наслідків та пришвидшення процесів (Wals et al. 2017).

Не зважаючи на те, що громадянське суспільство отримує значну кількість знань для вирішення складних глобальних екологічних проблем, воно все ще не має достатньо гнучкого мислення для ефективного реагування на ці виклики, згідно звіту UNEP 2014. Через недостатнє знання самих проблемних питань суспільством, UNEP пропонує системі освіти ініціювати розробку нових режимів навчання, орієнтованих на практичні дії, оскільки в кліматичній освіті визнання

необхідності адаптації та пом'якшення наслідків є недостатнім - існує потреба у трансформаційному навчанні для впровадження змін у реальному світі.

Кліматична освіта: роль університетів

Історично вважається, що університети є установами, відповідальними за формування суспільного майбутнього, вирішуючи основні екологічні та соціокультурні виклики та дозволяючи розвивати ключові компетентності у своїх студентів (Rieckmann 2012, Kronlid 2014, Facer et al., 2019). Сьогодні ця функція університету поставлена під сумнів, враховуючи неефективну роль університетів у реагуванні на значне потепління клімату та його наслідки, пов'язані з матеріальними, соціальними та екологічними катастрофами.

Крім того, традиційна університетська освіта, як правило, «ґрунтується на фактах», втрачаючи компонент виховання активної громадянської позиції та інформування про відповідні можливості й заклики до дії. Про розрив між наукою про зміну клімату та молодіжною громадською активністю повідомлялося нещодавно і у вищих навчальних закладах США (Goldman and Hyams, 2019). Університети не забезпечують всебічного та рівномірного доступу до місцевих науково-дослідних ресурсів щодо зміни клімату, як ми вже зазначали у публікації на сайті ГО УЕК «Зелена Хвиля» за результатами роботи на COP25 у 2019 році. Отже, потрібно докладати більше зусиль щодо налагодження діалогу освіти та науки, із популяризацією останньої. У кліматичних дослідженнях все ще переважають технічні та наукові дискурси, але бракує аналізу освітньої складової, соціальної справедливості та етичних досліджень (Kronlid 2014).

Певну неефективність кліматичної освіти можна частково пояснити тим, що глобальна проблема зміни клімату – це відносно нове соціально-екологічне явище, яке активно піднімалося в наукових дискурсах лише останні 20-30 років (Kronlid, 2014). Необхідність трансформації освіти, пов'язаної зі зміною клімату, виникла через постійні зміни парадигм щодо природи проблеми адаптації людства до кліматичних змін та її взаємодії з соціальними системами. І, оскільки проблема зміни клімату характеризується первною «епістемологічною невизначеністю», у кліматичній освіті слід використовувати саме трансформативні методологічні підходи до навчання.

Трансформативне навчання в освіті для сталого розвитку з питань зміни клімату

На міжнародному рівні вказуються проблеми певної невідповідності та порушення цілісності освіти для сталого розвитку у системі формальної освіти. Як зазначено в позиційному документі ЮНЕСКО (A post- GAP position paper 2018), «освіта для сталого розвитку, як правило, розглядається як відокремлена тема ... це має змінитися». Незважаючи на те, що освіта для сталого розвитку позиціонується як цілісний підхід, досі не вистачає зусиль із її впровадження на більш системному рівні. ЮНЕСКО наголошує також на важливості трансформаційних підходів у освіті, вказуючи шляхи заохочення учнів до здійснення трансформативних дій для забезпечення збалансованого розвитку суспільства як головних завдань освіти.

Саме трансформативна, а не консервативна освіта з питань зміни клімату може сприяти процесам соціальних та індивідуальних змін, відіграючи ключову роль у розумінні та полегшенні соціальних змін як в стінах університетів, так і поза навчальним процесом. Ми розуміємо трансформативне навчання тут як таке, що розвиває потенціал, грамотність та громадянську позицію на основі цінностей та принципів збалансованого розвитку. Для організації такого навчання в

університетах виникає необхідність у гнучкіших та універсальних методах, заснованих на поклику до дії, співробітництві, участі в суспільних процесах через реалізацію своїх громадянських прав.

Освіта для сталого розвитку з питань зміни клімату в Україні

У вересні 2019 року Президент України Володимир Зеленський підписав указ про забезпечення дотримання 17 цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019). Він створив експертну групу, яка мала проаналізувати відповідність державних програмних програм українським ЦСР у двомісячний термін та створити дієву систему моніторингу реалізації ЦСР. Із тих пір жодного звіту про виконання поставлених завдань у відкритому доступі ми не знайшли.

У той же час, аналізуючи завдання та індикатори по ЦСР №4 (Якісна освіта) та №13 (Пом'якшення наслідків зміни клімату), зазначені в національній доповіді Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 2017 року «Цілі сталого розвитку: Україна» у розрізі університетської освіти з питань зміни клімату, можна побачити недостатню амбітність та інформативність індикаторів. Так, по ЦСР №4, якість вищої освіти пропонується оцінювати кількістю університетських міст (?!), а загалом у списку завдань присутній сильний акцент на початковій та середній (шкільній) освіті, що залишає поза межами зобов'язань країни вищу освіту. Кліматична освіта не фігурує в списках завдань по обох цілях – і той, що стосується освіти, і той, що стосується проблеми зміни клімату. По ЦСР №13 єдиним індикатором виконання єдиного завдання щодо обмеження викидів парникових газів є, відповідно, «обсяг викидів парникових газів, % до рівня 1990 року». Лише у рекомендаціях цього розділу вказане «інформування громадськості про наслідки зміни клімату, фактори впливу на клімат, механізми і практики протидії та адаптації; упровадження відповідних освітніх програм на всіх рівнях формальної та неформальної освіти» - без конкретно окреслених шляхів реалізації рекомендації.

За даними Світового банку, у 2017 році Україна витратила 5,4% ВВП на освіту, що є одним з найвищих показників державних витрат на освіту у світі (Група Світового банку 2019), зберігаючи таку ж тенденцію з попередніх років (CEDOS 2015). У той же час, згідно з незалежним аналітичним оглядом (CEDOS 2015), українським викладачам "виплачується заробітня плата в кілька, а то й до десяти разів менше порівняно з викладачами в Західній Європі, а також у всьому пострадянському та постсоціалістичному таборі". Поряд з цим, останнім часом в українській вищій освіті висвітлюється високий рівень академічної корупції (Filiatreau 2011, OECD 2017). Певною мірою це пояснює ситуацію з досить низькою якістю формальної вищої освіти в Україні з точки зору цілісності, прозорості, методик викладання та змісту. "І підходи до викладання, і до навчання застаріли Уроки перевантажені теоретичними знаннями і не мають практичного застосування, в той час як підручники є академічно сухими ... гальмуючи мотивацію та цікавість серед студентів" (Kahkonen, 2018).

Остання редакція українського закону «Про освіту» намагається змінити ситуацію, визначаючи пріоритетність компетенцій (та «екологічної обізнаності» як однієї з них), за концепцією «Нова українська школа» як ключової реформи Міністерства освіти і науки з 2017 року (Нова українська школа 2016). Однак освіта для сталого розвитку, як ключовий компонент Порядку денного сталого розвитку до 2030 року, взагалі не представлена як в українських національних законах "Про освіту", так і "Про вищу освіту". Немає формальних стандартів та детальних положень щодо освіти для сталого розвитку, екологічної освіти та, зокрема, освіти з питань зміни клімату. Університети додають теми, пов'язані зі

Формальна освіта в Україні не відповідає на сучасні кліматичні виклики, не надає дієві знання та навички для вирішення проблеми зміни клімату студентам, що формують майбутнє нашого суспільства.

У 2020 році більшість університетів у всьому світі переживає перехідний період до освіти для сталого розвитку, щоб мати змогу протистояти глобальним загрозам та допомагати студентам стати свідомими громадянами, а не лише гарними фахівцями в своїй спеціальності. Як зазначено в документі ЮНЕСКО «Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives» (2017), освітній компонент по ЦСР №13 містить вичерпний і чіткий стартовий список показників для досягнення основних знань та навичок кліматичної освіти. Він має три групи:

- Тут ми можемо спостерігати чіткий перехід із традиційного до трансформаційного підходу у кліматичній освіті, що може слугувати основою для розробки національних програм для української вищої школи з даної теми.

18

Список літературних джерел

1. CEDOS. Education in Ukraine (2015) Digest. Ed. Stadny Y. <https://cedos.org.ua/data/pdfs/EDUCATION CEDOS 2015 en updated.pdf>
2. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives (2017) UNESCO. 67 p. ISBN 978-92-3-100209-0
3. Filiatreau, Svetlana (2011) Ukraine's Participation in the Bologna Process: Has it Resulted in More Transparency in Ukrainian Higher Education Institutions? // International Research and Review: Journal of Phi Beta Delta Honor Society of International Scholars Vol. 1, Issue 1. P. 49-64.
4. Goldman E.B. and Hyams M. (2019) Climate Science Research In the United States and U.S. Territories: Survey of Scientific Publications from Selected Public Universities (2014-2018). Published by the National Council for Science and the Environment. <https://www.ru.ac.za/elrc/people/staff/distinguishedprofessorheilalotz-sisitka/>
5. Kahkonen S. (2018) Why Ukraine's Education System is Not Sustainable. *Офіційний веб-сайт Групи Світового Банку*. <https://www.worldbank.org/en/news/opinion/2018/09/12/why-ukraines-education-system-is-not-sustainable>
6. Kronlid, David O. (2014) Climate Change Adaptation and Human Capabilities: justice and ethics in research and policy. Palgrave Macmillan US. 211 p. ISBN: 978-1-137-42804-2
7. OECD (2017) OECD Reviews of Integrity in Education: Ukraine 2017, ORCD publishing, Paris. 190 p. DOI: <https://dx.doi.org/10.1787/9789264270664-en>
8. Post-GAP position paper on the future of Education for Sustainable Development (ESD): draft for consultation (as of 15 June, 2018) UNESCO.
9. The World Bank Group. Government expenditure on education, total (% of GDP) – Ukraine (2017) ID: SE.XPD.TOTL.GD.ZS. Source: UNESCO Institute for Statistics. https://data.worldbank.org/indicator/SE.XPD.TOTL.GD.ZS?end=2017&locations=UA&name_desc=true&start=2017&view=bar
10. United Nations Environment Programme (UNEP) 2014 Annual Report. ISBN: 978-92-807-3442-3.
11. Wals, A. E. J. and Bonavot (2017). Can we meet the sustainability challenges? The role of education and lifelong learning; European Journal of Education, 52: 404 – 413.
12. Халаїм О. О. (2019) Виклики університетської освіти з питань зміни клімату: розмови на COP 25. Офіційна сторінка ГО УЕК «Зелена Хвиля» <https://ecoclubua.com/2019/12/vyklyky-universytetskoyi-osvity-z-pytan-zminy-klimatu-rozmovy-na-cop-25/>
13. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи (2016). Міністерство освіти і науки України. <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>
14. Цілі Сталого Розвитку: Україна. Національна доповідь 2017. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України.

